

КРАСНИЦЬКА Ольга – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук, Гуманітарний інститут Національного університету оборони України, пр. Повітрофлотський, 28, м. Київ, 03049, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0417-3318>

Scopus Author ID: 57348378600

ResearcherID: AAS-3887-2020

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/47.4>

Бібліографічний опис статті: Красницька, О. (2022) Риторична підготовка викладача. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. № 15 (47), 30–36. doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/47.4>

РИТОРИЧНА ПІДГОТОВКА ВИКЛАДАЧА

Анотація. У статті з'ясовано сутність риторичної підготовки, показано її місце у формуванні готовності викладача до ораторської діяльності. Риторичну підготовку представлено як науку, що вивчає закони та особливості ефективного публічного мовлення, підготовки й виголошення публічних промов із метою досягнення бажаного інформаційного, когнітивного, емоційного та поведінкового впливу оратора на аудиторію; науку, що встановлює закономірності ораторської діяльності та публічної комунікації викладача. Доведено її вагомий вплив у формуванні риторичної особистості викладача.

Риторичну підготовку охарактеризовано як процес здобуття риторичних знань, оволодіння ораторським мистецтвом і красномовством; комплекс заходів, спрямованих на формування готовності викладача до ораторської діяльності, досягнення ораторської майстерності. Перевагами риторичної підготовки визначено формування готовності викладача до ораторської діяльності, забезпечення ефективності його освітньо-наукової (викладацької) діяльності, розвиток soft skills, побудова продуктивної взаємодії з аудиторією, налагодження плідного педагогічного спілкування зі слухачами (студентами, курсантами), формування позитивного педагогічного іміджу, підвищення конкурентоспроможності науково-педагогічного працівника, зростання його як лідера в ролі оратора (лектора, спікера), який через ораторську діяльність створює майбутнє для слухачів.

З'ясовано, що риторична підготовка є безперервним процесом оволодіння риторичними знаннями, ораторським мистецтвом і красномовством через систематичну практику публічних виступів. Вона здійснюється через формальну (вивчення курсу риторичної науки у процесі здобуття освіти), неформальну (курси, тренінги, семінари, майстерні, вебінари з ораторського мистецтва, техніки мовлення, лідерства) та інформальну (читання літератури, перегляд лекцій, відеоуроків, консультування з фахівцями, безпосередньо публічні виступи) освіти.

Ключові слова: риторика, викладач, ораторська діяльність, публічний виступ, риторична підготовка.

KRASNYTSKA Olha – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Sciences, Humanitarian Institute of National Defense University of Ukraine, Povitroflotskyi Avenue, 28, Kyiv, 03049, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0417-3318>

Scopus Author ID: 57348378600

ResearcherID: AAS-3887-2020

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/47.4>

To cite this article: Krasnytska, O. (2022). Rytorychna pidhotovka vykladacha [An instructor's rhetorical training]. *Human Studies. Series of Pedagogy*. № 15 (47), 30–36. doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/47.4>

AN INSTRUCTOR'S RHETORICAL TRAINING

Summary. *This article clarifies the essence and advantages of the instructor's rhetorical training, defines the role of rhetoric in it. The rhetoric is presented as a science that studies the laws and peculiarities of effective public speaking, preparation and delivery of public speeches with the aim of achieving the desired informational, cognitive, emotional and behavioral impact of the speaker on the audience; a science that studies the regularities of oratorical activity and public communication of the instructor. Its significant role in the formation of the instructor's rhetorical personality and the preparedness of the speaker has been proven.*

The rhetorical training is characterized as the process of acquiring rhetorical knowledge, mastering the art of oratory and eloquence; a set of measures aimed at forming the instructor's readiness for public speaking, achieving public speaking skills. The rhetorical training advantages are defined as the formation of the instructor's readiness for public speaking, ensuring the effectiveness of his/her educational and scientific (teaching) activities, soft skills developing, productive building interaction with the audience, establishing productive pedagogical communication with students, cadets, positive pedagogical image producing, the scientific and pedagogical worker competitiveness increasing, his/her growth as a leader in the role of a lecturer, orator (speaker) who creates the future for students/cadets through the oratory activity.

It is carried out through formal (the rhetoric course studying in the process of obtaining an education), non-formal (courses, trainings, seminars, master-classes, webinars on public speaking, speech techniques, leadership) and informal (literature reading, watching lectures, video lessons, consulting with specialists and directly public speeches) education.

Key words: *rhetoric, instructor, speaking activity, public speaking, rhetorical training.*

Вступ. Ораторська діяльність викладача займає вагоме місце в його науково-педагогічній і зокрема викладацькій діяльності. Проведення навчальних занять, презентація результатів наукових досліджень, освітніх проєктів, публічні виступи на різного роду наукових, методичних, освітніх заходах є невід'ємною складовою його роботи. Їх ефективність та успішність залежить не лише від рівня професійної підготовки викладача, володіння необхідними для кожного окремого виступу знаннями, а насамперед від риторичної підготовки. Як влучно зауважує Грегори Бернс: «Найкраща ідея на світі – зовсім нова й ні на що не схожа – не варта нічого, якщо ви не можете переконати в ній достатню кількість людей» (Morton, 2016, p. 17). Це висловлювання яскраво демонструє результативність ораторської діяльності викладача незалежно від виду публічної промови й заходу, на якому він виступає. Доповідь на науковій конференції, лекція, презентація книги тощо мають досягати визначеної мети й залишати помітний слід у пам'яті слухачів, спонукати їх до певних дій і перетворювати отриману інформацію на знання.

З часів Древньої Греції та Древнього Риму викладачі, філософи, політики вивчали риторику – науку про ораторське мистецтво й красномовство, науку про мистецтво публічного виступу. У середньовічних університетах вона

була однією з найважливіших дисциплін, адже навчала людину ефективно спілкуватися з різними аудиторіями, вдало виступати публічно, доносити ідеї, говорити красномовно. Як влучно зауважує А. Августин, справжня роль красномовства полягає в тому, щоб незрозуміле робити ясным, говорити мудро. Адже «... не мудрість шукає красномовство, а красномовство ні на крок не відступає від мудрості» (Avgustin, 2006). Сьогодні межі публічних виступів, зокрема викладача, значно розширилися. Він має вміти ефективно презентувати результати своїх наукових досліджень, озвучити нову ідею, щоб її схвалили чи затвердили, змотивувати слухачів обрати серед вибірових його навчальну дисципліну, представити свої здобутки на конкурсі, довести результативність проєкту для отримання грантової/фінансової підтримки, виступити в ролі рецензента чи опонента під час захисту здобувачем дисертації й т. д. Недаремно риторику сьогодні називають наукою успіху. Адже без умінь говорити, переконувати, презентувати, взаємодіяти з цільовою аудиторією, дискутувати неможливо досягнути результативності в освітній і науковій діяльності. Тож риторична підготовка посідає одне з ключових місць у діяльності сучасного викладача.

Аналіз останніх досліджень. На важливості вивчення риторики у процесі підготовки до викладацької діяльності наголошують

у своїх дослідженнях Г. Бондаренко, О. Гилярська, Н. Голуб, В. Нишета, Л. Ткаченко, Г. Сагач, А. Уварова. Окремі аспекти риторичної підготовки науковці розглядають у контексті розвитку риторичної компетентності (С. Горобець, Л. Каніболоцька, О. Корчова, Л. Мамчур, Н. Мирончук, Т. Садова, С. Толочко), формування риторичної культури (С. Белікова, Д. Будянський, В. Герман, О. Гомонюк, С. Дитюк, О. Залюбівська, А. Усатий, В. Тарасова), розвитку риторичних умінь (Н. Калюжка, О. Ранюк, О. Степанова) викладача/вчителя. Водночас ми прагнемо сформувати цілісне уявлення про риторичну підготовку викладача, її місце у процесі його ораторської діяльності.

Мета статті – з'ясувати сутність риторичної підготовки, показати її місце у формуванні готовності викладача до ораторської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Відомі оратори стародавнього світу й сучасності на власному прикладі підтверджують необхідність володіння ораторським мистецтвом і красномовством для оратора (лектора, спікера) – людини, яка виступає публічно. Викладач, який через ораторську діяльність здійснює вагомий вплив на слухачів (студентів, курсантів), формує їхні погляди, змінює ставлення, мотивує, спрямовує до нових звершень, навчає, повинен мати риторичні знання та реалізовувати їх на практиці. Неможливо забезпечити якість викладання й загалом публічного мовлення без належної риторичної підготовки. Як зазначає А. Ставицький, якість освіти починається з викладача. Сучасний науково-педагогічний працівник має трансформувати процес навчання, розвивати співпрацю між викладачами та слухачами (студентами, курсантами) і між слухачами (Stavytskyi, 2017, р. 26).

Е. Грейтенс підкреслює: «Зрештою нас оцінюють за результатами, за тим, у який спосіб наша діяльність змінила світ, що нас оточує. Без відповідних результатів усі благі наміри світу є тільки ще одним способом розважити самих себе» (Greitens, 2022, р. 213). Через ораторську діяльність викладач змінює світ слухача, наповнює його скарбничку знань, показує приклад, мотивує до дій і вчинків, спрямовує на нові досягнення в особистісному розвитку та професійному становленні, формує культуру мислення, інтереси, смаки, прагнення, ідеали, здійснює психологічний вплив на аудиторію. Через неї він досягає

результатів в освітній діяльності й презентує широкій спільноті наукові результати.

Ми переконані в тому, що в основі ораторської діяльності лежить взаємодія викладача з аудиторією. Підтвердження знаходимо в роботі Т. Федірчик, яка наголошує на зміні значення процесу викладання на сучасному етапі його розвитку. Дослідниця зауважує: «...це пояснюється тим, що колись під викладанням розуміли передачу інформації від педагога до студента, де викладач відіграв функцію інформатора. Сьогодні від процесу викладання вимагають взаємодії, співпраці між науково-педагогічним працівником і тим, хто навчається» (Fedirchuk, 2010). С. Мортон аудиторію, з якою працює оратор, називає «найважливішим чинником публічного виступу», а промову розглядає як «потужний спосіб взаємодії оратора й аудиторії» (Morton, 2016, р. 16), блискучою можливістю налагодити контакт із кожним слухачем (р. 66). Він дає цінну пораду викладачам: «...заради аудиторії ми повинні виходити за межі стереотипів і бачити в кожному слухачеві окрему особистість» (Morton, 2016, р. 70).

Зі свого боку, перед слухачами має постати науково-педагогічний працівник – лідер, який знає, що їм потрібно, що для них є важливим, яким чином він задовольнить їхні інтереси й потреби, і який впевнено веде їх за собою до непізнаних вершин. Лідерство, зазначає О. Хміляр, ґрунтується на взаємодії (р. 7), лідер орієнтується на слухачів, довіряє їм, зосереджується на майбутньому, створює, впроваджує інновації, досягає цілей, а запитання «що?» й «чому?» є невід'ємною складовою його творчої діяльності (Khmiyar, 2018, р. 8). У процесі ораторської діяльності викладач-лідер будує свої заняття, виходячи з того, що потрібно слухачу знати, уміти в довгостроковій перспективі, бачення майбутнього складає основу його дій, а в освітньому процесі він реалізує конкретні цілі. Ми погоджуємося з описом О. Хміляром лідера як того, хто веде, хто захоплює, хто продукує передові ідеї й може захопити ними інших, хто може милувати та карати лише поглядом чи голосом, кому довіряють, кого визнають розумним і компетентним фахівцем (Khmiyar, 2018, р. 75). Адже відданість викладача своїй справі, слухачам, продукування нових ідей і створення на їх основі цікавого й актуального навчального контенту, що допомагає аудиторії осягнути нові вершини в особистісному та професійному

зростанні, сміливе втілення власних намірів характеризує його як лідера, який через ораторську діяльність створює майбутнє для слухачів.

Риторична підготовка формує викладача як лідера в ролі оратора (лектора, спікера), якого завжди цікаво слухати, з яким пізнавально дискутувати, від якого отримуєш цінні ідеї та інструменти, мотивацію, розширюєш свої горизонти, заряджаєшся енергією, сповнюєш себе новими думками, формуєш нові задуми. Знаходимо точне доповнення А. Ставицького: «...серед освітян уже давно підмічено, що блискучі науковці далеко не завжди можуть бути гарними викладачами» (Stavytskyi, 2016, p. 10), що підтверджує необхідність формування готовності науково-педагогічного працівника до ораторської діяльності.

Риторичну підготовку вчені (О. Гилярська, Н. Голуб, С. Горобець, Т. Конівіцька, В. Нищета, Г. Сагач та ін.) справедливо пов'язують із вивченням риторики – науки про ораторське мистецтво та красномовство, яка займає в ній центральне місце й дає риторичні знання. Зокрема Г. Сагач виокремлює її мету – плекання високодуховної риторичної особистості викладача, який володіє наукою й мистецтвом переконуючого мовлення та може успішно навчити цьому своїх учнів, слухачів (студентів, курсантів) (Sahach, 2015, p. 108). Услід за вченою Д. Будянський наголошує на розвитку важливих професійно-особистісних якостей науково-педагогічного працівника у процесі вивчення риторики, зокрема культури мислення, культури мовлення, культури спілкування та сценічної культури, водночас доповнюючи цей перелік «надважливою якістю сучасного викладача вищої школи – риторичною культурою». Останню науковець розглядає як комплекс інтелектуальних, морально-естетичних, емоційно-чуттєвих та артистично-виконавських якостей, що виражаються у формі оригінального продукту мисленнево-мовленневої діяльності, спрямованого на розв'язання педагогічних задач (Budianskyi, 2017, p. 39).

Розглядаючи педагогічну риторику як мистецтво професійно впливового мовлення, що має мовно-естетичну цінність, оскільки становить систему досконалих умінь публічного мовлення викладача, О. Кучерук вважає риторичну майстерність необхідним компонентом та умовою його діяльності, що забезпечує досягнення в ній вагомих результатів (Kucheruk, 2018, p. 17).

У процесі вивчення риторики науково-педагогічний працівник не лише теоретично опановує різноманітні ораторські методи, техніки та прийоми, що забезпечують управління аудиторією, ефективну роботу з нею, добір актуального й необхідного матеріалу виступу (навчального контенту) для конкретної цільової аудиторії, методик підготовки публічного виступу, теорію аргументації, а й впроваджує у практику власної ораторської діяльності, аналізує їх використання у численних відомих промовах. Викладач практично навчається реалізовувати закони риторики, принципи ораторського мистецтва, правила й вимоги до публічних виступів, працювати з аудиторією.

Отже, риторика озброює науково-педагогічного працівника цінними знаннями із питань підготовки та проведення публічних виступів, мовленнєвого впливу оратора на аудиторію, ораторськими методами, прийомами й техніками, що дають змогу досягати педагогічних цілей і забезпечувати ефективність освітньо-наукової діяльності. Відповідно до нашого підходу, *риторика* – наука, що вивчає закони та особливості ефективного публічного мовлення, підготовки й виголошення публічних промов із метою досягнення бажаного інформаційного, когнітивного, емоційного та поведінкового впливу оратора на аудиторію. Це наука, що встановлює закономірності ораторської діяльності та публічної комунікації викладача.

Риторичну підготовку С. Горобець та Л. Ткаченко розглядають як підсистему цілісної системи професійної підготовки викладача, що розкриває особливості організації публічного мовлення, визначає основні правила підготовки до публічного виступу, з'ясовує особливості роботи з різними цільовими аудиторіями, описує теорію аргументації, забезпечує володіння методиками організації професійної комунікації та досконале володіння професійною термінологією, сучасними стратегіями спілкування й діалогічної взаємодії в педагогічному дискурсі (Horobets, 2021, p. 31; Tkachenko, 2018, p. 61).

Риторична підготовка здійснюється шляхом вивчення риторики, оволодінням викладачем ораторським мистецтвом та красномовством, систематичною практикою публічних виступів різних типів і видів, ретельною підготовкою до всіх публічних промов, отриманням зворотного зв'язку від аудиторії, безперервним читанням наукової, науково-популярної, художньої літератури

для розвитку культури мислення, ерудиції та збагачення себе загальнонауковими, академічними й професійними знаннями. Вона спрямована на формування підготовленості оратора, яку Г. Сагач визначає як наукову й методичну обізнаність промовця, що є результатом постійної, тривалої попередньої роботи і дає йому змогу витратити мінімум часу на підготовку промови, а іноді виступати без видимої підготовки, експромтом (Sahach^a, 2015, р. 196). Водночас, на наше переконання, у процесі риторичної підготовки формується особистість оратора, яку вчена вдало описує як сукупність його індивідуальних творчих якостей (розуму, ерудиції, дару слова, методичної майстерності, культури спілкування, етичних принципів), що значною мірою визначає реакцію аудиторії, впливовість виступу загалом (Sahach^a, 2015, р. 184).

Риторична підготовка викладача разом із його високим рівнем професійних знань значно підвищує ефективність навчання слухачів (студентів, курсантів). Адже завдяки їй науково-педагогічний працівник легко реалізує п'ять його найважливіших елементів, на яких наголошує А. Ставицький, посилаючись на проведені дослідження у США. Серед них виділяють чітке пояснення (тобто доступність і зрозумілість викладу матеріалу), ефективне використання часу заняття, позитивне навколишнє середовище (зокрема відкритість викладача до запитань і зворотного зв'язку від аудиторії), стимулюючі матеріали курсу (непередбачуваність контенту, розглянутих питань для слухачів, що мотивує до вивчення дисципліни), отримання нових знань (де саме подача матеріалу відіграє ключове значення) (Stavytskyi, 2016, р. 31).

У процесі риторичної підготовки науково-педагогічний працівник оволодіває ораторським мистецтвом і красномовством, що дає змогу ефективно виступати публічно, будувати змістовну взаємодію з цільовою аудиторією, готувати найкращі публічні промови й через них здійснювати інформаційний, когнітивний, емоційний та поведінковий вплив на слухачів, вести конструктивну полеміку, аргументовано відстоювати чи презентувати думку або ідею, вдало застосовувати ораторські техніки, методи й прийоми в різних ситуаціях та умовах ораторської діяльності чи публічної комунікації.

Володіння ораторським мистецтвом і красномовством, зі свого боку, допомагає

викладачу (науковцю) поширювати наукові ідеї та погляди серед широкої спільноти, зацікавлювати наукою будь-якого слухача через створення й виголошення оригінальних, цікавих, доступних і зрозумілих публічних промов та текстів. Як зазначає Д. Бернетт, «... колись дуже давно хтось вирішив, що тексти наукового стилю мають бути напрочуд серйозними й бездушними, і людство досі в це сліпо вірить». Учений присвятив багато років своєї професійної діяльності, щоб кинути виклик цьому стереотипу (Bernet, 2020, р. 8). На нашу думку, саме риторична підготовка допоможе викладачу його подолати, змінити переконання слухачів і науково-педагогічних працівників щодо наукових виступів, робити їх такими, які будуть слухати із задоволенням, вдало реалізовувати загальнодидактичний принцип науковості в освітньому процесі й прививати любов до науки через ораторську діяльність.

Формуючи й розвиваючи культуру мислення, культуру мовлення, культуру поведінки, культуру спілкування, культуру слухання, риторична підготовка забезпечує ефективність думки оратора, продуктивність педагогічного спілкування викладача з аудиторією, розуміння слухачів, вплив на їхні цінності, потреби, формування високих мотивів в освітній діяльності. Науково-педагогічний працівник навчається формувати післядовільну увагу слухачів (студентів, курсантів) у процесі викладацької діяльності, викликаючи активний інтерес до вивчення навчальної дисципліни, поглиблення знань із певної теми, проведення наукових розвідок. До того ж викладач у процесі риторичної підготовки розвиває *soft skills*, що допомагають йому не лише налагоджувати ефективну взаємодію з аудиторією, завойовувати її довіру, а й бути цікавим співрозмовником для слухача (студента, курсанта).

Риторична підготовка вимагає від науково-педагогічного працівника систематичної підготовки до публічних виступів. В іншому разі буде неможливо розвинути ораторські вміння й досягнути ораторської майстерності. Тож риторична підготовка дисциплінує оратора, навчає відсікати зайве, нівелює поспіх, реалізує правило «успішний експромт – підготовлений експромт». Такий викладач знає й чітко усвідомлює, що ґрунтовна підготовка до публічного виступу – це вагомий доробок його успішності та досягнення цілей в ораторській діяльності.

І насамкінець риторична підготовка підвищує конкурентоспроможність викладача, відкриває для нього різноманіття професійних перспектив. Як пише Е. Грейтенс, «... правильні слова можуть повернути рівновагу, правильні слова здатні освітити твій шлях» (Greitens, 2022, р. 31). Оригінальні й цікаві публічні виступи викликають інтерес до особистості науково-педагогічного працівника, його освітньої й наукової діяльності, розробок, публікацій, досліджень.

Висновки. *Риторична підготовка* – це процес здобуття риторичних знань, оволодіння ораторським мистецтвом і красномовством; комплекс заходів, спрямованих на формування готовності викладача до ораторської діяльності, досягнення ораторської майстерності. Вона забезпечує отримання й засвоєння теоретичних знань із риторики й обов'язкове втілення їх у практику публічних виступів різних типів і видів та процес комунікації. Ми наголошуємо на тому, що риторичні знання мають бути реалізовані на практиці, застосовані в різних ситуаціях ораторської діяльності та в роботі з різними цільовими аудиторіями. Тобто риторична підготовка передбачає вивчення риторики і практику публічних виступів, постійне професійне самовдосконалення як оратора (професійного спікера). Викладач щоденно відточує свої ораторські вміння й застосовує риторичні знання у викладацькій діяльності та публічному мовленні загалом.

Перевагами риторичної підготовки є формування готовності викладача до ораторської

діяльності, забезпечення ефективності його освітньо-наукової (викладацької) діяльності, розвиток soft skills, побудова продуктивної взаємодії з аудиторією, налагодження плідного педагогічного спілкування зі слухачами (студентами, курсантами), формування позитивного педагогічного іміджу, підвищення конкурентоспроможності науково-педагогічного працівника, зростання його як лідера в ролі лектора, оратора (спікера), який через ораторську діяльність створює майбутнє для слухачів.

Риторична підготовка безперервно здійснюється в діяльності науково-педагогічного працівника через формальну (вивчення курсу риторики у процесі здобуття освіти), неформальну (курси, тренінги, семінари, майстерні, вебінари з ораторського мистецтва, техніки мовлення, лідерства) та інформальну (читання літератури, перегляд лекцій, відеоуроків, консультування з фахівцями, безпосередньо публічні виступи) освіти. Як говорить дзенське прислів'я, рухайся і шлях відкривається. Викладач, який постійно працює над собою, рухається в ногу з часом, вивчає кращі практики публічного мовлення та ораторської діяльності відомих лекторів, ораторів, практикує власні публічні виступи, систематично до них готується, вдосконалює риторичні знання та ораторські вміння, неодмінно досягне успіху в освітньо-науковій діяльності, забезпечить її ефективність для себе та слухача, стане професійним спікером, якого завжди чекають в аудиторії, на занятті, конференції та будь-якому іншому заході.

ЛІТЕРАТУРА

1. Августин А. Христианская наука, или Основания священной герменевтики и церковного красноречия : сборник. Санкт-Петербург : ВІВЛІОПОЛІС, 2006. 508 с. URL: <http://surl.li/crhbo>.
2. Бернетт Д. Наш дивакуватий мозок. Харків : Віват, 2020. 384 с.
3. Будянський Д. В. Напрямки використання здобутків риторики в процесі розвитку риторичної культури викладача вищого навчального закладу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. Соціальна робота*. 2017. Вип. 1 (40). С. 38–41. URL: <http://surl.li/ckzul>.
4. Горобець С. І. Методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2021. 286 с.
5. Грейтенс Е. Стійкість: важко виборена мудрість для ліпшого життя. Харків : Ранок ; Фабула, 2022. 432 с.
6. Концепція лідерства за стандартами армій країн НАТО (Conception of leadership in accordance with the armies standards of NATO countries) : навч. посіб. / О. Ф. Хміляр та ін. Київ : НУОУ, 2018. 252 с.
7. Кучерук О. А. Педагогічна риторика: сучасні тенденції та історія розвитку. *Педагогічна риторика: історія, теорія, практика* : монографія. Київ : КНТ, 2018. 258 с.
8. Мортон С. Лабораторія презентацій. Формула ідеального виступлення. Москва : Альпіна паблішер, 2016. 258 с.
9. Сагач Г. М. Вибрані твори : у 5 т. : [у 10 т.]. Рівне : ПП ДМ, 2015. Т. 7 (2) : Професійна риторика: слово животворяще. 339 с.
10. Сагач^a Г. М. Вибрані твори : у 5 т. Рівне : ПП ДМ, 2015. Т. X (5). Скарби красномовства: словник основних термінів і понять риторики. 296 с.

11. Ставицький А. Роль викладача-лідера у сучасному університеті : навч. посіб. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с.
12. Ткаченко Л. П. Риторика як компонент професійної підготовки фахівця. 2018. С. 59–68. URL: <http://surl.li/eelof>.
13. Федірчик Т. Д. Науково-педагогічна діяльність викладача вищого навчального закладу: структурно-компонентний аналіз. *Освіта регіону*. 2010. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/257>.

REFERENCES

1. Avgustin, A. (2006). Hristianskaya nauka, ili Osnovaniya svyaschennoy germeneytiki i tserkovnogo krasnorechiya [Christian Science or Foundations of Sacred Hermeneutics and Church Oratory] : sbornik. Sankt-Peterburg : BIBΛIOΠOΛΙΣ. <http://surl.li/crhbo> [in Russian].
2. Bernett, D. (2020). Nash dyvakuvatyi mozok [The Idiot Brain]. Kharkiv : Vivat [in Ukrainian].
3. Budianskyi, D. V. (2017). Napriamky vykorystannia zdobutkiv rytoryky v protsesi rozvytku rytorychnoi kultury vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu [Directions for use of the rhetoric achievements in the development process of the higher educational establishment teacher's rhetorical culture]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Pedahohika. Sotsialna robota*, 1 (40), 38–41. <http://surl.li/ckzul> [in Ukrainian].
4. Horobets, S. I. (2021). Metodyka formuvannia rytorychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury u protsesi vyvchennia movoznavchykh dystsyplin [The methodology towards the formation of rhetorical competence of future teachers of Ukrainian language and literature in the process of studying linguistic disciplines] : dys. ... kand. ped. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
5. Greitens, E. (2022). Stiikist: tiazhko vyborena mudrist dlia lipshoho zhyttia [Resilience: hard-won wisdom for living a better life]. Kharkiv : Ranok ; Fabula [in Ukrainian].
6. Kontsepsiia liderstva za standartamy armii krain NATO (2018). [Conception of leadership in accordance with the armies standards of NATO countries] : navch. posib. / O. F. Khmiliar ta in. Kyiv : NUOU [in Ukrainian].
7. Kucheruk, O. A. (2018). Pedahohichna rytoryka: suchasni tendentsii ta istoriia rozvytku [Pedagogical rhetoric: modern trends and development history]. *Pedahohichna rytoryka: istoriia, teoriia, praktyka* : monohrafiia. Kyiv : KNT [in Ukrainian].
8. Morton, S. (2016). Laboratoriya prezentatsiy. Formula idealnogo vyistupleniya [The presentation lab. Learn the formula behind powerful presentations]. Moskva : Alpina pablisher [in Russian].
9. Sahach, H. M. (2015). Vybrani tvory [Selected works] : u 5 t. : [u 10 t.]. Rivne : PP DM. T. 7 (2) : Profesiina rytoryka: slovo zhyvotvoriashche [in Ukrainian].
10. Sahach^a, H. M. (2015). Vybrani tvory [Selected works] : u 5 t. Rivne : PPD M. T. Kh (5). Skarby krasnomovstva: slovnyk osnovnykh terminiv i poniat rytoryky [in Ukrainian].
11. Stavitskyi, A. (2016). Rol vykladacha-lidera u suchasnomu universyteti [The instructor-leader role in the modern university] : navch. posib. Kyiv : DP «NVTs «Priorytety» [in Ukrainian].
12. Tkachenko, L. P. (2018). Rytoryka yak komponent profesiinnoi pidhotovky fakhivtsia [Rhetoric as a component of the specialist professional training]. 59–68. <http://surl.li/eelof> [in Ukrainian].
13. Fedirchuk, T. D. (2010). Naukovo-pedahohichna diialnist vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu: struktorno-komponentnyi analiz [Scientific and pedagogical activity of an instructor of a higher educational institution: structural and component analysis]. *Osvita rehionu*. <https://social-science.uu.edu.ua/article/257> [in Ukrainian].